

რომანი – აპოკალიფსური დროის მეტაფორა

დოკუმენტური პროზა განისაზღვრება, როგორც განსაკუთრებული ლიტერატურული ჟანრი, რომელიც სიუჟეტს რეალურ მოვლენებზე აგებს, მხატვრული გამონაგონის სეგმენტების ჩასმით. ჟურნალისტური ტექსტის თუ სამეცნიერო-ისტორიული გამოკვლევისაგან განსხვავებით, იგი გამოირჩევა მოვლენათა დინამიკის ჩვენებით, ეპოქის ცოცხალი სურათების, ადამიანთა ფსიქოლოგიური პორტრეტების წარმოდგენით. ამგვარ თხზულებებში ფართოდ გამოიყენება პუბლიცისტური სტილი. „დოკუმენტური პროზის“ პარალელურ ტერმინად ბოლო ათწლეულებში გამოიყენება „ნონფიქშენი“ (Non-fiction – „არაგამონაგონი“), რომელიც ლიტერატურის ყველა ნაირსახეობას აერთიანებს. ლევან ბრეგვაძის თქმით, თანამედროვე ქართული პროზის სახეს „ნონფიქშენი“ განსაზღვრავს.

საუკუნის წინანდელი საქართველოს ისტორიული რეალობის პლასტები მხატვრულ-დოკუმენტურად აისახა სტეფანე კასრაძის რომანში „თარი-არალე“, რაც ამ თხზულების ტექსტს განსაკუთრებულ ღირებულებას მატებს. ნიჭიერ მწერალს 1920-იანი წლების ქართული პროზის მემარცხენე ფრთის გამორჩეულ წარმომადგენლად მიიჩნევენ, თუმცა დღეს მისი „სახელი ქართული საზოგადოებისათვის, ფაქტობრივად, უცნობია“ (ნ. კუპრეიშვილი). სტეფანე კასრაძის ლიტერატურული დებიუტი 1926 წელს, ჟურნალ „ქართულ მწერლობაში“ შედგა, რომლის ფურცლებზე მისი ავანგარდისტული პროზაული ტექსტი „გვართსამხილავი“ დაიბეჭდა. ორიგინალური ხედვისა და მსოფლალქმის ავტორის სტილურად განსხვავებული პროზაული თხზულებები 1926-1929 წლებში ქვეყნდებოდა ჟურნალებში: „ქართული მწერლობა“, „მნათობი“, „მემარცხენეობა“ (მოთხრობები: „ზღვა“, „უდაბურობა“, „ურთიერთობა“, „მეჯინიბე“, „მებადურთ უბანი“, „ქალაქის კუჭი“). შემოქმედის სამწერლო ასპარეზზე გამოჩენას კრიტიკოსები საფუძვლიანი ოპტიმიზმით შეხვდნენ: „სტ. კასრაძის სახით თანამედროვე ქართულ პროზას ერთ-ერთი მძლავრი მწერალი ემატება. პოტენციაც, სალი პერცეფციაც, შესრულების თავისებურება და დამოუკიდებლობაც – ყველა პირობაა მძლავრი მწერლისათვის მოცემული მის მიერ გამოქვეყნებულ რამდენიმე მოთხრობაში“, – წერდა კრიტიკოსი ბესარიონ ჟღენტი.

„თარი-არალეს“, როგორც წინააღმდეგობრივი, აპოკალიფსური დროის ამსახველი მხატვრულ-დოკუმენტური მატრიანის, ღირებულებას ისიც განაპირობებს, რომ ავტორი თავად გახლავთ თხზულებაში აღწერილი ამბების თვითმხილველი, შემფასებელი და მომავალ თაობებს იმდროინდელი რეალობის მიუკერძოებელ, სიღრმისეულ რეფლექსიას სთავაზობს. რომანში დოკუმენტური და მხატვრული პროზაული სეგმენტები ერთმანეთს ენაცვლება და ავსებს. მწერალი, ერთი მხრივ, ობიექტურად წარმოადგენს გასული საუკუნის 20-იანი წლების ქართულ რეალობას, მეორე მხრივ, ოსტატურად ძერწავს იმდროინდელი საზოგადოების წევრთა

ფსიქოლოგიურ პორტრეტებს. მოდერნისტულ რომანზე მსჯელობისას პაატა ჩხეიძე შენიშნავს, რომ ავტორებისათვის წარმმართველი გახლავთ პიროვნების ხასიათში წვდომა, თავგადასავალი კი ადგილს ფსიქოლოგიურ წიაღსვლებს უთმობს. მსგავსი ტენდენციები „თარი-არალეშიც“ შეინიშნება.

სტეფანე კასრაძის ბიოგრაფიის მრავალი დეტალი ჯერ კიდევ დასაზუსტებელია. ცნობილია, რომ საქართველოში ბოლშევიკური რეჟიმის დამკვიდრების შემდეგ, 1928 წლის ბოლოს თუ 1929 წლის დასაწყისში ახალგაზრდა შემოქმედი იძულებული გახდა, სამშობლო დაეტოვებინა და აჭარიდან თურქეთში, აქედან კი საფრანგეთში გადავიდა. 1929 წელს პარიზში, ჟურნალ „კავკასიონში“ გამოქვეყნდა სტეფანე კასრაძის ეტიუდი „საზღვარზე გადასვლა“, უცხოეთში დაინერა მისი მოთხრობები: „ბაჯადო“, „მწუხარების აღფრთოვანება“, რომანი „თარი-არალე“, რომლის პირველი ნაწილი საფრანგეთის დედაქალაქში 1939 წელს ცალკე წიგნად გამოიცა, 1944 წელს კი რომანის ორივე ნაწილი დაბეჭდა ბერლინში გამომავალმა ჟურნალმა „ქართველმა ერმა“. მისი გამოქვეყნების შემდეგ სტეფანე კასრაძის სახელს ცნობილი ქართველი ემიგრანტების გვერდით მოიხსენიებდნენ.

1964 წელს ვიკტორ ნოზაძემ „კავკასიონში“ დაბეჭდა მოთხრობა „ბაჯადო“ (1941), რომელიც 1924-1926 წლის საქართველოს რეალობითაა შთაგონებული. ტექსტს ვ. ნოზაძის მინაწერი ახლავს: „სტეფანე კასრაძე დაილუპა უკანასკნელი ომის დროს, აღმოსავლეთის ფრონტზე, იგი დახვრიტეს გერმანელებმა. მან და დათიკო ლუდუმიძემ თავის თავზე აიღეს ის სამხედრო დანაშაული, რაც ქართველმა ახალგაზრდებმა ჩაიდინეს და ამგვარად ათეული კაცი გადაარჩინეს“ (შარაძე 2003: 118). ეს მომხდარა 1943 წელს, საფრანგეთის ოკუპაციის დროს. სტეფანე კასრაძესა და მის მეგობარს დახვრეტა მიესაჯათ.

„თარი-არალეს“ ანალიტიკური წერილები მიუძღვნეს გურამ შარაძემ, მანანა კვაჭანტირაძემ, ნონა კუპრეიშვილმა. 1990-იან წლებამდე ამ რომანის ტექსტს საქართველოში არ იცნობდნენ. უცხოეთიდან ჩამოტანილი ემიგრანტული წყაროების მიხედვით „თარი-არალე“ სრული სახით დასაბეჭდად მოამზადა პროფესორმა გურამ შარაძემ. მისი ორივე ნაწილი 1990 წელს ჟურნალ „მნათობში“ (№3-8) გამოქვეყნდა.

რომანის მიზანდასახულობის განსაზღვრისათვის საყურადღებოა მისი დასაწყისი, რომლითაც ავტორი უცხოელ მკითხველს საკუთარ სამშობლოს აცნობს: „შავი ზღვის ნაპირად სძევს საქართველო. საქართველო პატარა და მშვენიერი ქვეყანაა. აქ ყველა მღერის. დიდი და პატარა. მღერიან მუდამ“ (კასრაძე 1990ა: 57). „თარი-არალეს“ ლაიტმოტივი მისი სათაურის გაშიფრვით იხსნება. მწერალი ქართული ხალხური სიმღერების ტექსტებს აკვირდება და შენიშნავს: „ყოველ სიმღერაში მოძახილად ისმის არალე! რასაც ხშირად თან ერთვის „იერი“ და „თარი“. „თარი-არალე“, „იერი-არალე“ (კასრაძე 1990ა: 57).

სტეფანე კასრაძეს დაუდგენია სემანტიკა სიტყვისა „არალე“, რომელიც, მისი რეცეფციით, წინა აზიის უძველესი ღმერთის სახელია (ასურულ-ბაბილონური, ხეთური თუ ბერძნული პანთეონიდან) და ქვესკნელს, ან ქვესკნელის სულს შეესატყვისება. რომანის დასაწყისში ასევე განმარტებულია სიტყვა „იერი“, რომელიც, კასრაძის

ცნობით, ბაბილონურად „უფალთა უფალს“ ნიშნავს. „თარი“ სვანურად მთავარს აღნიშნავს, – ვკითხულობთ რომანში. ასე რომ, ავტორი მკითხველს თხზულების კონცეფციის გააზრებაში თავად ეხმარება (ამ განმარტებათა მიხედვით, „თარი-არალე“ უნდა გავიგოთ, როგორც „ქვესკნელის მთავარი სული“).

აღსანიშნავია, რომ რომანის სათაურის პოეტური სემანტიკა 1990-იან წლებში მანანა კვაჭანტირაძემ გახსნა. მისი განმარტებით, „თარი-არალე“ აქ ორგვარი იპოსტასით წარმოგვიდგება: როგორც ქვესკნელის უფალთ-უფალი, მთავარი ღვთაება, რომელიც უკავშირდება ბოროტი ძალის მიერ ჩაყლაპული მზის გამოხსნას და როგორც „ქართული სიმღერების გავრცელებულ მისამღერში დამონმებული „ეროვნული სულის ატავისტური ბგერა“. ეს კი რომანს მითოლოგიურ პლანს უქმნის და „თარი-არალეს კეთილგანწყობაში ნათელი მომავლის ხატს ხედავს“ (კუპრეიშვილი 2013: 445).

ისტორიის ასპარეზზე შემოჭრილი ქვესკნელის ბნელი ძალების ქმედებათა დინამიკა რომანში ასახულ ამბებში მხატვრულ-დოკუმენტურად ცხადდება. 1921 წლის თებერვლის მოვლენების შემდეგ ქვეყნის მოძალადე გამგებელთა – ბოლშევიკების – მიერ დამკვიდრებულ ახალ რეალობას შედეგად მოჰყვა საზოგადოების პროგრესულად მოაზროვნე ნაწილის ხოცვა-ჟლეტა, დაპატიმრება-დახვრეტა, ნაციონალურ ღირებულებათა, ერის გენოფონდის მიზანმიმართული განადგურება, სინმინდეთა შელახვა, ეკლესიების ბარბაროსული ნგრევა, მოსახლეობის ძარცვა-გალატაკება, მასობრივი შიმშილი.

„თარი-არალეს“ გმირების – კოტესა და თომას – საუბრიდან ირკვევა, რომ თავსმოხვეულ უხემ ძალადობას საზოგადოება სათანადოდ მომზადებული ვერ შეხვდა. სამხედრო ხასიათის გარკვეული გეგმაც კი არ არსებობდა, რომელიც ქვეყანას ახალ უბედურებას ააცილებდა, – შენიშნავს ავტორი. მისივე რემარკით, მხოლოდ ხალხი იჩაგრებოდა. რომანიდან ჩანს, რომ საზოგადოება მსოფლიო გლობალური ცვლილებების იმედზედა დარჩა: „რალაც მოძრაობა შენიშნეს ქალაქში. იმ ხანებში ბევრს ლაპარაკობდნენ, რომ კომუნისტებს, სხვადასხვა პირობათა ძალით, ჩვენი ქვეყანა უნდა დაეტოვებიათ და ამ პირობად ხან ოსმალეთ-საბერძნეთის ომი მოჰყავდა, ხან შინაგანი გართულება, ხან ევროპის წინადადება“ (კასრაძე 1990ე: 86).

ბოლშევიკურ ანექსიას მეზობლი ათეიზმის (თუ ანტიათეიზმის) დამკვიდრებაც მოჰყვა. სტეფანე კასრაძემ ერთ-ერთმა პირველმა გაბედა და თავის რომანში მხატვრულად ასახა ეკლესიის გუმბათიდან ჯვრის ჩამოდგების შემზარავი ფაქტი (იმდროინდელ თხზულებებში გასაგები მიზეზების გამო ამ გაუგონარი, ტოტალური ვანდალიზმის ამსახველი ტექსტები თითქმის არ გვხვდება). რომანის მიხედვით, ეკლესიის გუმბათზე ჯვრის ადგილას ნათელი დროშა უნდა აღემართათ. „ჯვარი იყო დიდი და ფერად ყვითელი“, – სევდიანად შენიშნავს ავტორი და აგრძელებს: „ზეინკლები, რომელნიც თოკებით მიბმულიყვნენ გუმბათზე, ჯვართან შედარებით პატარებად სჩანდნენ“. ნაწარმოებში ნაჩვენებია, თუ როგორ ხვდება საზოგადოება საუკუნის მკრეხელობას: გალავანში მდგომი ახალგაზრდები ზეინკლებს ქვემოდან

აქეზებენ: „გადაამტვრიეთ , გადაამტვრიეთ!“ – იძახდა ერთი, მეორე კი ყვიროდა: „დაუფრთხეთ ძილი მამაზეციერს!“ „თარი-არალეს“ ტექსტის მიხედვით, თავდაპირველად ზეინკლები ჯვარს ადგილიდან ვერ სძრავენ, რითაც მორწმუნეთ იმედი ჩაესახათ, იქნებ ვერაფერი ავნონო, მაგრამ საბოლოოდ ეკლესიის უმთავრესი სინმინდე „მოტყდა და გრიალით დაეშვა თუნუქის სახურავზე. ხალხმა ასტეხა ტაშის ცემა, რაიც დიდხანს არ შეწყვეტილა“ (კასრაძე 1990ე: 87). ჩამოგდებული ჯვრის ადგილი წითელმა დროშამ დაიკავა, მამაკაცური სახის ქალი მაგიდაზე შეხტა და ხალხს დაუყვირა: „გახსოვდეთ, რომ რელიგია ხალხის ოპიუმია“. მრავლისმთქმელი ავტორის რეფრენი: “თითქოს იმას კი არ ამბობდა, რაც სთქვა, არამედ ვინმეზე შური იძია“.

კასრაძემ ნათლად გადმოსცა ამ მკრეხელობის შემყურე საზოგადოების განწყობილება: ეკლესიის გუმბათიდან ჯვრის ჩამოგდებას მორწმუნე მრევლი მწუხარებით ადევნებს თვალს. ადამიანები ხვდებიან, რომ მათი პროტესტი ვერაფერს შეცვლის და რეალობას ისე იღებენ, როგორც ღვთის რისხვას და დროებით სასჯელს. „ესეც ცხოვრებაა და აგრეთვე წარმავალი, ვით ცხოვრება“, – მედიტირებს ავტორი. ნაწარმოების სხვა მონაკვეთში მოტანილია ერთ-ერთი გმირის, ბიძია ივანეს სიტყვები: „ქართველი ერი დიდი მორწმუნეა და ეკლესიების დანგრევას ვერ აიტანს“, რაზეც მეორე პიროვნება, გოგია, სკეპტიკურად პასუხობს: „ჩვენი ქვეყანა არასოდეს მორწმუნე არ ყოფილა“. „თარი-არალეს“ სხვა მონაკვეთში მოთხრობილია, რომ მანდილოსნებმა სანაპირო ქალაქის აღმასკომს ეკლესიის გახსნა მოსთხოვეს: „გაგვიღეთ ეკლესია! თუ იგი არის ცუდი, თქვენ იქ ნუ მოხვალთ“ (კასრაძე 1990ე: 97).

ავტორის მოქალაქეობრივი პოზიცია ცხადად იკვეთება რომანის იმ მონაკვეთში, რომელშიც ნაჩვენებია, თუ როგორ აღნიშნავენ უღმრთოდ დარჩენილი ადამიანები 26 მაისს, საქართველოს დამოუკიდებლობის დღეს: ახალი დროის „ხელოვანთ“ ქუჩაში გამოაქვთ პლაკატი წარწერით: „ახალგაზრდა კომკავშირი ააფეთქებს ღმერთს“. ნახატი „შესრულებული იყო ფერადებით, სადაც სჭარბობდა შავი“, – შენიშნავს ავტორი და, ამავე დროს, წარმოაჩენს რეაქციას ხალხისას, რომელიც გულგრილად შეჰყურებს ბოლშევიზმის სამსახურში ჩამდგარ „მხატვართა“ ფუსფუსს. მწერლის შეფასებით, „არავის არ ჰგვრდა სიამოვნებას ასეთი რამეების ხილვა, მაგრამ ხალხის თვალეებში მუღავნდებოდა წინასწარი გადაწყვეტილება – ყოველივე, რაც ხდებოდა, იყო წარმავალი“. ერთ-ერთ ეპიზოდში რომანის გმირს, ლევან ფერეულს, ორი ჩეკისტი ქუჩაში აჩერებს და სატუსალოში ათავსებს. ავტორის ცნობით, ამ საერთო საკანში უმთავრესად 26 მაისის ტუსაღები იყვნენ გამომწყვდეულნი.

„თარი-არალე“ უშუალოდ 1921 წლის თებერვლის ტრაგიკულ ამბებს ასახავს. მწერლის ინფორმაციით, ქვეყანაში წითელი არმიის შემოჭრა „მოხდა უმიზეზოდ და ხალხისთვის მოულოდნელად. ჯერ ამბობდნენ: საშიში არაფერია. ჩვენი მეზობლის ბრბოა. რალაც „ბანდა“, უთუოდ გაუგებრობაა, გამოირკვევაო“ (კასრაძე 1990ა: 58). მერე გაცხადდა, რომ სინამდვილეში ბოლშევიკური რუსეთის განვრთნილი წითელი ჯარი რამდენიმე მხრიდან უტევედა თბილისს. „ტფილისმა ამოიგმინა.

მთელმა ქვეყანამ გაიგონა ეს გმინვა და სატახტოსაკენ იწყო დენა განვეულთა და მოხალისეთა ჯარებმა“ (კასრაძე 1990ა: 58), – ვკითხულობთ რომანში.

„თარი-არალემი“ ოსტატურადაა ნაჩვენები 1921 წლის თებერვალ-მარტის რეალობის ცოცხალი სურათები: ნახსენებია ლენინის მიერ ხელმონერილი განკარგულებები, რომლებშიც მითითებული ყოფილა, რომ საქართველოში აღარ გაემეორებინათ ის „შაბლონი“ (ანუ ხოცვა-ჟლეტა და აოხრება), რომელიც რუსეთში ჩაედინათ. „რუსეთის ჯარი სიმრავლით ჰგავდა წყალ-დიდობას“, – შენიშნავს მწერალი.

რომანის მიხედვით, ბოლშევიკური წესწყობილების დამყარების შემდეგ „მაღე ქალაქში სურსათ-სანოვავე დაილია და ისე, ვით მთელ საქართველოში, დაიწყო შიმშილობა“ (კასრაძე 1990გ: 53). მთავრობა იძულებული გამხდარა, თავისი მოხელეებისათვის „ულუფა“ – ცოტადენი სურსათი, ბრინჯი, ლობიო და ტარანი – დაერიგებინა, რადგან ფულით („ბონებით“) რაიმეს ყიდვა ძნელი იყო (ავტორის სიტყვით, „არაფერი იშოვებოდა“). „ხელფასსაც კი სუხუმის ცნობილი თამბაქოთი უსტუმრებდნენ“, – შენიშნავს სტეფანე კასრაძე და აგრძელებს: ფული კალათით დაჰქონდათ, რადგან ფულის ნიშანი მილიარდობით ითვლებოდაო.

რომანში ცხადად იკვეთება ქვეყნის მოსახლეობის სავალალო მდგომარეობა, თუმცა, ავტორის თქმით, ილაჯგანყვეტილ, მაგრამ „არა დაღვრემილ ხალხს“ არ სჯეროდა თავს მოხვეული ახალი წეს-წყობილების ხანგრძლივობისა, რადგან, „ხელისუფლება იყო გაუპარსავი, საკინძმოგლეჯილი, მდაბიო და ყოველივეს, რასაც იგი აკეთებდა, მოქალაქენი უცქერდნენ უნდობლად“. მწერალი ამ პროცესებში გარკვეულ კანონზომიერებას ხედავს და ირონიით შენიშნავს: „იყო რაღაც მიმზიდველი კადნიერება მასში, რომ მთავრობა იყო გაუპარსავი და ყველას მიმართავდა ასე: „ამხანაგო!“ მოქალაქეები კი, „ბეჩავად ჩაცმულნი, დალასლასებდნენ ქუჩებში“, გაზეთები არ გამოდიოდა და მოედნებზე დიდრონი ასოებით დაწერილ ამბებს ეცნობოდნენ („თუ რომელ ქვეყანაში დაიწყო რევოლუცია“), თუმცა მწერლის დაკვირვებით, ამ ცნობების არავის სჯეროდა (კასრაძე 1990დ: 56).

„თარი-არალეს“ ფურცლებს საგულისხმო დეტალი აღუბეჭდავს: „ყოველ შაბათს მთავრობას გამოჰყავდა ყოფილი მდიდრები.. და მათ უნდა დაეგავათ ქუჩები“ (კასრაძე 1990დ: 48). უკმაყოფილო მოსახლეობის საერთო განწყობას გამოხატავს რომანის გმირის სიტყვები: „რა მურდალ დროს გაჩენილვართ, პური არ იშოვება და კაცი იძულებული ხარ, ლუკმა პურისათვის ნადირივით დაძრწოდე... ეს დამამცირებელია!“ (კასრაძე 1990დ: 56).

ბუნებრივია, ამგვარი მოძალადე რეჟიმის მიმართ მოსახლეობის პროტესტისა და წინააღმდეგობის მუხტი დღითიდღე ძლიერდებოდა: საზოგადოების ერთი ნაწილი საპროტესტო ქმედებებს გეგმავდა. მოხუცი ივანეს სახლში ახალგაზრდებს სტამბა მოუტანიათ, თუმცა, მწერლის რეფლექსიით, ბევრი იმ აზრზე იყო, რომ სტამბები, მიტინგები და აგიტაცია ზედმეტი და მავნეა, „ხალხი იმდენად იყო ხელისუფლების წინააღმდეგ ამხედრებული, რომ საჭირო იყო ზრუნვა მხოლოდ არსებით ბრძოლაზე და, რაც მაღე, მით უმჯობესი“ (კასრაძე 1990ე: 94).

რომანის დასაწყისში ჩნდება 56 წლის დარბაისელი ქართველი, ბანკის მოლარე – შავგვრემანი, ოდნავ ქალარა სოლომონი, რომლის სახეზე სათნოება და პატიოსნება აღბეჭდილიყო. გმირის ოჯახის წევრებსაც ვეცნობით: მეუღლეს – მატას და ქალიშვილს, მანანას. გმირთა საუბრიდან ირკვევა, რომ ახალი ხელისუფლება მოქალაქეებისაგან მათი კუთვნილი იარაღის ჩაბარებას ითხოვს. სოლომონი საკუთარ თოფს მატასა და მანანას აღმასკომში ატანს.

დედა-შვილი თოფის ჩასაბარებლად მიემართება. ავტორი ზღვისპირა ქალაქის ზამთრის პანორამას განსაკუთრებული სიყვარულით ხატავს. თოფს, ქარიშხალია, ისმის მღელვარე ზღვის შფოთვა. „თოვლში ყველაფერი არეული სჩანდა... ხოლო მდინარის ნაპირებზე გრძელი ხეები, რომლებიც უმწეოდ იზნიქებოდნენ“ (კასრაძე 1990ა: 60). 15 წლის მანანას ეიფორია იპყრობს: „დედა, რა ლამაზი ქარიშხალია, ხომ!“ – ამბობს იგი, რითაც დედის გაოცებას იწვევს: „რა უცნაური აზრები მოსდის ამ ბავშვს? რა არის იქ ლამაზი... რა გამოთქმაა – ლამაზი ქარიშხალი!“ ბობოქარი, დამანგრეველი დროის მეტაფორა ამ კონცეპტშიც ცხადდება. ბუნების სტიქია თითქოს განსულიერდება: „ამ თოვლ-ჭყაპში ქარი ბრდღვინავდა და ღრიალებდა საშიშ მხეცივით, თითქოს დაეძებდა ადამიანს, რათა მისთვის ბრძოლა გაემართა“ (კასრაძე 1990ა: 62).

ავტორი გულმოდგინედ ხატავს 1921 წლის თებერვალ-მარტის თბილისისა და ბათუმის პეიზაჟებს. სანაპირო ქალაქის პანორამის შეჩერებული კადრები ერთმანეთს ენაცვლებიან: ცუდი ამინდის მიუხედავად, მთავარ ქუჩაზე დიდძალი ხალხი ირევა. ყველანი ტაშით ხვდებიან ჯარს, რომელსაც სასულე ორკესტრი უძღვის წინ. ქალაქი სამხედრო წესზე გადადის. იმავდროულად, თბილისში, რუსთაველის გამზირზე, სასახლის მახლობლად, რესპუბლიკის მთავარი სამხედრო ჰოსპიტალი განუთავსებიათ. დედაქალაქში ისმის „ხმა ბრძოლის ველისა. ეს იყო ჩვენივე ზარბაზნები, რომელნიც ტფილისის მახლობელ სერებზე დაედგათ... ზარბაზნის ხმაზე მთელი ქალაქი მოზომილის ხანდაზმულობით იწყებდა რყევას“ (კასრაძე 1990ა: 66). თებერვალია. ზამთარი იღვეა. მშრალი დარეზია და, მწერლის თქმით, „შორს ცაზე ხან და ხან პატარა და თეთრი მზე“ მოჩანს.

„თარი-არალეში“ დოკუმენტურად აღწერილია, თუ როგორ დატოვა დამარცხებულიმა ქართულმა ლაშქარმა თბილისი და სანიტარული მატარებლით, რომელსაც კომუნისტების ყუმბარებისაგან დასაცავად ჯავშნოსანი აცილებდა, როგორ აიღო ბათუმისაკენ გეზი. მწერლის სიტყვით, „როგორც ჯარმა, ისე ერმა, დედაქალაქის დატოვება განიცადა, ვით საბოლოო დამარცხება“ (კასრაძე 1990ბ: 45). მრავლისმთქმელია რეფრენი: „ქალაქი იყო მკვდარი“. ამავე პერიოდის ბათუმში „მთელი დღე თოვდა. თოვლი მოდიოდა სოველი“. სტეფანე კასრაძის ცნობით, მარტის პირველ რიცხვებში სანაპირო ქალაქმა თავი ძლეულად სცნო და იარაღი დაყარა. უკან დახეული ქართული ჯარის ნაწილი ქალაქში შევიდა. ავტორის სიტყვით, „ლაშქარი იყო დაქანცული და მშვიერი“.

სტეფანე კასრაძე იხსენებს 1918 წლის ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულებს, რომლის თანახმად, ბოლშევიკებმა ბათუმი გადასცეს ოსმალეთს, რომელიც მისი დაპატრონებისათვის ხელსაყრელ მომენტს ელოდებოდა. „ასეთ შემთხვევად ოსმა-

ლეთს საქართველოს ჯარების საბოლოო დამარცხება მიაჩნდა“ (კასრაძე 1990ბ: 57). რომანის მიხედვით, ამ დროს „ჩვენი ჯარები თითქმის დაშლილი იყო“. სტეფანე კასრაძე სასწაულს უწოდებს ქართული არმიის გამირობას, მკვდრებით რომ აღდგა, იომა და „ბათუმი დარჩა საქართველოს“. მწერალი აღნიშნავს ქართველი ბოლშევიკის, თენგიზ ჟღენტისა და გენერალ გიორგი მაზნიაშვილის განსაკუთრებულ როლს ბათუმის გათავისუფლებისათვის.

იმავე დროს, ბათუმის გამოსახსნელად ქართველების და რუსთა ჯარს ერთობლივად მიუტანია იერიში. მწერლის რემარკით, „ანგარიში იყო უბრალო: მტერმა გაიმარჯვა, მაგრამ საქართველო არ უნდა დანანილებულიყო“ (კასრაძე 1990დ: 65). რომანის მიხედვით, ბრძოლა ბათუმისათვის ორ დღე-ღამეს გაგრძელდა: „ომი იწყებოდა განთიადზე ტყვიამფრქვევთა კაკანით და წყდებოდა მზის ჩასვლისას“. მესამე დღეს, შუადღისას, მტერი უკუქცეულა. სტეფანე კასრაძე ამ ისტორიული მომენტის ეპიცენტრშია და საზოგადოების განწყობას ზუსტად გადმოსცემს. მისი დაკვირვებით, „არავინ გრძნობდა ამის გამო სიხარულს“, რადგან ომში მრავალი ახალგაზრდა დაიღუპა და „ეს მოვლენა მწუხარებით ავსებდა ისედაც დამგლოვიარებულ ერს“, ადამიანებმა „არსებობის უმწეობა იგრძნეს“.

„თარი-არალეში“ მოთხრობილია, რომ ბათუმის გათავისუფლების შემდეგ აქ განლაგდა რუსული წითელი ჯარი, ხოლო ქალაქს, ისე, როგორც მთელ ქვეყანას, სამხედრო-რევოლუციური კომიტეტი განაგებდა. მწერლის შენიშვნით, ნამდვილი ხელისუფლება საგანგებო კომისია იყო, რომელშიც რუსი მეზღვაურები შედიოდნენ. „ისინი მოქმედებდნენ ფარულად“ და მათი ადგილობრივ ხელისუფლებასაც ეპიწოდნენ.

მკითხველის თვალწინ ქალაქის იმდროინდელი ვითარების კადრები გაიელვებს: ქუჩები და მოედნები ხალხითაა სავსე. ჯგუფ-ჯგუფად მიმოდიან ჯარისკაცები და მოქალაქენი. ხალხი რონოდებსა და სადგურებზე ცხოვრობს. მწერლის ხაზგასმით, „რამდენიმე დღე იყო, ქალაქში სურსათი ნაკლებად იშოვებოდა, განსაკუთრებით, პური“ (კასრაძე 1990დ: 2).

სტეფანე კასრაძეს მხედველობიდან არ რჩება ქვეყანაში 1921 წლის თებერვლის შემდეგ განვითარებული მოვლენები. მისი ინფორმაციით, ახალგაზრდობა, რომელიც „დიდი პატივისმცემელი იყო ევროპისა“, ქართული ჯარის უკან დახევის შემდეგ ქვეყანას მასობრივად ტოვებს. მათ შეიტყვეს, რომ საქართველოს მთავრობის წევრები უკვე გემებში ისხდნენ და საფრანგეთისა და ინგლისის დროშების ქვეშ მზად იყვნენ უცხოეთში წასასვლელად (კასრაძე 1990ე: 62).

„თარი-არალე“ 1924 წლის აგვისტოს აჯანყების ამბებსაც გადმოსცემს. ჩეკას სარდაფები სავსეა ტუსალებით, თომა ფერეულს იარაღის შენახვის გამო აპატიმრებენ და იატაკზე ნაქცეულს სასტიკად სცემენ. ის და მისი თანამოაზრეები პირველები დაიხვრიტნენ. ამგვარივე ხვედრი ერგოთ სხვა აჯანყებულებს. მემამბოხეთა ერთ საზოგადოებას კოტე ფერეული მეთაურობს, თუმცა დამარცხების შემდეგ ის თავისი რაზმით ოსმალეთში გადადის, რათა უცხოეთში გადაიხვეწოს.

ნონა კუპრეიშვილის დაკვირვებით, სტეფანე კასრაძის რომანი ინტერპრეტაციებისათვის ღია ტექსტია და ნაკითხვის ახალ შესაძლებლობას იძლევა. მკვლევარ-

რი მას ტრავმული მეხსიერების ქრილში განიხილავს და დაასკვნის: საბჭოთა წარსულიდან მიღებული ტრავმების რეფლექსირებით „ხდება ძველი სახელების, მეხსიერების ახალ სივრცეში რეინტეგრირება“ (კუპრეიშვილი 2013: 446). მეცნიერის თვალსაზრისით, სტეფანე კასრაძე იყენებს მეხსიერების ორივე ფორმას – უნივერსალურსა და კოლექტიურს. კუპრეიშვილის დაკვირვებით, „თარი-არალეს“ ეპიზოდებში ტრავმული მეხსიერების კიდევ ერთი ფორმა – სხეულის მეხსიერება გაკრთება.

მეხსიერების კონცეპტის ანალიზისას რამდენიმე დონეს გამოყოფენ: ბიოლოგიურს (მეხსიერება, როგორც მოვლენათა და გამოცდილებათა საცავი), სიმბოლურს (ან კოლექტიურს), რომელიც, თავის მხრივ, საზოგადოების, ან მისი ნაწილის მტკივნეული გამოცდილების შედეგია. მეცნიერთა დაკვირვებით, კოლექტიური ტრავმა იდენტობის გადახედვას, ხშირ შემთხვევაში კი მის კრიზისს იწვევს. ის ქმნის სტრესულ გამოცდილებას, რომელმაც, შესაძლოა, ახალი ღირებულებები წარმოშვას. ნეტ ლებოუმა გამოყო ასევე „ინსტიტუციური მეხსიერება“, რომლის დროს პოლიტიკური ელიტა, ოფიციალური ყოველგვარი მეთოდით ცდილობს, წარსულის მოვლენების მისთვის სასურველი, კონკრეტული ინტერპრეტაცია დაამკვიდროს. ამგვარად მოქმედებდა კომუნისტური რეჟიმიც, რომელიც მეოცე საუკუნეში მიმდინარე ისტორიული პროცესების მისთვის სასურველ რეცეფციას ათწლეულების მანძილზე ძალადობრივად ახვევდა თავს საზოგადოებას. ამგვარი დამახინჯებული, კომუნისტური ინტერპრეტაციების ფონზე გამორჩეულია სტეფანე კასრაძის თხზულებათა, კერძოდ, მისი „თარი-არალეს“ როლი, მეტაფორული რომანისა, რომელიც მიუკერძოებლად წარმოაჩენს საქართველოს ისტორიის საბედისწერო, აპოკალიფსურ მონაკვეთს – 1921 წლის თებერვალ-მარტის მოვლენებს.

დამოწმებანი:

კასრაძე 1990ა: კასრაძე, სტ. *თარი-არალე*. ჟურნ. მნათობი, 1990, № 3.

კასრაძე 1990ბ: კასრაძე, სტ. *თარი-არალე*. ჟურნ. მნათობი, 1990, № 4.

კასრაძე 1990გ: კასრაძე, სტ. *თარი-არალე*. ჟურნ. მნათობი, 1990, № 5.

კასრაძე 1990დ: კასრაძე, სტ. *თარი-არალე*. ჟურნ. მნათობი, 1990, № 6.

კასრაძე 1990ე: კასრაძე, სტ. *თარი-არალე*. ჟურნ. მნათობი, 1990, № 7.

კუპრეიშვილი 2013ა: კუპრეიშვილი, ნ. *სიტყვის დეგუსტაცია*. თბილისი: გამომცემლობა „საუნჯე“, 2013.

კუპრეიშვილი 2013ბ: კუპრეიშვილი, ნ. „ავანგარდიზმიდან მხატვრულ-დოკუმენტურ პროზამდე“. მე-7 საერთაშორისო სიმპოზიუმის – „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები“ – მასალები. ნაწილი 1. თბილისი: ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2013.

შარაძე 2003: შარაძე, გ. *ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია*. ტ. 3. თბილისი: 2003.

Manana Kvataia
(Georgia, Tbilisi)

The Novel – a Metaphor of the Apocalyptic Time

Summary

Key notes: Documentary prose, Stephane Kasradze, Georgia in the 1920s.

Documentary prose is a special genre that constructs a plot on real events, including segments of fiction. Stephane Kasradze's novel "Tari-Arale", which profoundly reflects the aspects of the historical reality of Georgia in the 1920s, belongs to the literary and documentary genre. The author of the work characterizes Kasradze's creative phenomenon, his place in the history of Georgian literature. According to the author, the value of "Tari-Arale" as literary-documentary chronicle of apocalyptic times for Georgia is determined by the fact that the author himself was an eyewitness to the events described in the novel. Shortly after the Bolsheviks annexation of Georgia in 1921, there began the arrests and executions of progressively-minded people, the destruction of national values, the demolition of churches, the impoverishment of the population and the famine, militant atheism was established. Stephane Kasradze was one of the first in "Tari-Arale" to show dramatic moment of the demolition of the church dome and the real reaction of the society. The novel reflects the real stories of February 1921, as well as the development of events after February 1921, the moments of the uprising of August 1924, etc. The concluding part of the paper states that Stephane Kasradze's novel presents tragic historical events in the context of traumatic memory. The definition of "institutional memory" introduced by Ned Lebow refers to the reception of historical events in a way that suits official elites. In this regard, the role of Stephane Kasradze's metaphorical novel "Tari-Arale" is distinctive against the background of distorted, violent, communist interpretations of the 20th century reality.